

К. СИТНИК

СЛАВА І ГОРДІСТЬ ВІТЧИЗНЯНОЇ НАУКИ

М.Г. Холодний — один з найбільших наших біологів.
В.І. Вернадський

22 червня ц. р. наукова громадськість відзначить 125-річчя від дня народження геніального вченого-природознавця, філософа і мислителя Миколи Григоровича Холодного (1882–1953).

Діапазон наукових інтересів М.Г. Холодного був надзвичайно широким. Йому належать фундаментальні праці в галузі мікробіології, фізіології та екології рослин, біофізики, біогеохімії, філософії природознавства. Його монографії «Фітогормони» і «Залізобактерії» стали класичними ще за життя автора. Він був блискучим майстром популяризації наукових досягнень, автором чудових книг «Серед природи і в лабораторії», «Думки натураліста про природу і людину». Талановитий дослідник, наділений глибоким розумом і даром тонкого експериментатора, винятково спостережливий природознавець, принциповий і мужній, скромний і працелюбний, мудрий учитель молоді, — таким знали Миколу Григоровича радянські і зарубіжні біологи. Таким запам'ятали М.Г. Холодного мої численні друзі й колеги з нашої Академії, яким пощастило працювати разом з ним і під його керівництвом і які чимало розповіда-

ли мені про цю велику людину. Гадаю, що на часі підготовка і видання ґрунтовної наукової біографії Миколи Григоровича Холодного.

Слід підкреслити, що вчений, котрий був насамперед фітофізіологом, збагатив мікробіологію оригінальними дослідженнями залізобактерій, ґрунтових мікроорганізмів, розвинув екологічний напрям у цій галузі та запропонував прості і плідні методи вивчення мікроорганізмів і водоростей. Микола Григорович сформулював оригінальні ідеї про передбіологічну еволюцію органічних сполук та виникнення первинних організмів. Власне М.Г. Холодний збагатив життєдайними ідеями майже всі галузі загальної біології.

Робочим місцем для справжнього натураліста і природознавця є не тільки лабораторія, а й навколишня природа — ліси, луки, водойми, ріки. Найулюбленішою лабораторією на лоні природи для Миколи

© СИТНИК Костянтин Меркурійович. Академік НАН України. Почесний директор Інституту ботаніки НАН України ім. М.Г. Холодного (Київ). 2007.

Григоровича впродовж 1918—1952 років була Дніпровська біологічна станція, розміщена в урочищі Гористе, поблизу селища Старосілля, що під Києвом. Мальовничі високі піщані дюни на лівому березі Дніпра, вкриті сосново-дубовим лісом, трохи вище того місця, де впадає Десна. Тут були широкі заплавні луки, болота, північніше, за два кілометри, — величезний лісовий масив, що тягнувся до Чернігова. Навкруги в заплаві Дніпра багато озерець та озер. Для натураліста кращого не придумаєш... На цій станції започаткувалися тривале наукове співробітництво і дружба М.Г. Холодного з В.І. Вернадським. Двох учених об'єднували обопільна увага до еволюційної теорії та її взаємодії з різними галузями біології, тривога за збереження природного середовища, глибока відданість науці, її високим ідеалам, дивовижна невтомність у дослідженнях.

Микола Григорович виявляв значний інтерес до праць В.І. Вернадського, сприймав його підходи до вивчення природи, високо оцінював талант натураліста-мислителя. Таке ставлення М.Г. Холодного до В.І. Вернадського склалося ще в 1909 р. на XII з'їзді російських природознавців та лікарів, де Володимир Іванович виступив з доповіддю «Парагенезис хімічних елементів у земній корі». На той час Микола Холодний був ще ученим-початківцем, асистентом Київського університету, але багато положень тодішньої доповіді В.І. Вернадського визначили напрям його власних досліджень. З особливою теплою згадував Микола Григорович свої зустрічі з творцем учення про біосферу, які відбувалися в Гористому, на біологічній станції, де працювало кілька київських біологів. Там В.І. Вернадський провів значну частину літа 1919 року. Про той час М.Г. Холодний пізніше писав: *«Усі ми жили тісною і дружною сім'єю, вели спільне господарство, зустрічалися і розмовляли не лише в лабораторії за роботою, а й у вільні*

від роботи години. Нерідко здійснювали і сумісні експедиції, в котрих Володимир Іванович також брав участь. У цих умовах ми мали можливість впродовж короткого часу близько пізнати і полюбити чудового ученого й чарівну людину».

В Гористому М.Г. Холодний працював експериментально, виконав багато екологічних та мікробіологічних досліджень, на які його надихнув В.І. Вернадський. Саме Володимир Іванович звернув увагу Миколи Григоровича на помічений ним факт наявності нитчатих водоростей у колодязях, вода яких була насичена залізом. Подальше дослідження цього явища привело М. Холодного до надзвичайно важливого наукового відкриття — встановлення симбіозу залізобактерій із зеленими водоростями. В.І. Вернадський з великим зацікавленням спостерігав за цією роботою Миколи Григоровича. А сам він тоді переймався водоростями, зокрема діатомовими, у зв'язку з розпадом силікатів.

Полишивши Київ, Володимир Іванович, однак, не припиняв дружніх зв'язків з М.Г. Холодним, — учені обмінювалися листами. Коли В. Вернадський у 1926 р. повернувся до Ленінграда, після наукового відрядження до Парижа, Микола Григорович вітав його такими словами: *«Усі Ваші київські друзі з радістю дізналися про Ваше повернення з тривалого відрядження. Шкодуємо лише, що Ви будете працювати не в Києві, який багато чим Вам зобов'язаний. Коли прочитаєте мою книжку про залізобактерії, не відмовте поділитися своїми зауваженнями».*

М.Г. Холодний постійно інформував В.І. Вернадського про виконуваним дослідження, ідеї, покладені в їх основу, і здобуті результати. Так, зокрема, він повідомляв про хід пізнання процесів подразнення рослин та їх гормональної регуляції.

Як відомо, Володимир Іванович найбільше цікавився проблемами біогеохімії,

з'ясував роль живої речовини в міграції хімічних елементів у біосфері. У цих роботах він виступав за порівняльно-філогенетичний і порівняльно-екологічний методи дослідження, застосовував їх для вивчення хімічного складу організмів. М.Г. Холодний також користувався порівняльно-фізіологічним методом, обох учених єднало прагнення до розвитку еволюційного напрямку у біохімії.

Принципи еволюційної біохімії були близькі В.І. Вернадському. Більше того, він вважав важливим урахування хімічних властивостей організму в систематиці, де, на його думку, поряд з морфологічними і фізіологічними ознаками, слід вивчати і біохімічні. М.Г. Холодний розвинув та обґрунтував ці думки В.І. Вернадського у теоретичній праці «Дарвінізм і еволюційна фізіологія», яка побачила світ 1943 року, а 14 жовтня 1944-го Володимир Іванович повідомляв її авторові: «Днями одержав Вашого листа від 30/IX. Дістав я другу Вашу брошурку по дарвінізму. Напишу Вам, як тільки прочитаю. Але зараз у мене на черзі Ваші фітогормони, які я недочитав раніше і які входять в коло моїх інтересів». Очевидно, йшлося про монографію М.Г. Холодного «Фітогормони», опубліковану ще у 1939 р.

Глибокий інтерес обидва вчені виявляли і до проблеми походження життя. На думку Миколи Григоровича, котрий спирався на фактичні дані з астрономії, колоїдної хімії та ґрунтової мікробіології, попередниками живих організмів були археїоти. Автор гіпотези кілька разів звертався до В.І. Вернадського з проханням висловити свої міркування стосовно його концепції про виникнення життя на Землі. Між ученими відбувався жвавий обмін думками щодо процесів взаємодії «косної» матерії з живою речовиною, і не завжди їхні погляди збігалися. Так, у 1944 р. М.Г. Холодний писав В.І. Вернадському: «Я не поділяю Вашої основної ідеї — про відсутність генетичного

зв'язку між косною і живою матерією й неможливістю експериментального перетворення першої в другу. Усі Ваші докази говорять лише про своєрідність стану матерії у живих організмах».

Погляди Миколи Григоровича на походження первинних організмів викликали інтерес у багатьох науковців. В.І. Вернадський, зокрема, присвятив їх дослідженню спеціальну статтю, в якій дав глибокий аналіз бачення українським ученим природи первісних організмів і дійшов такого висновку: «Мені здається, що можна розглядати як робочу гіпотезу викладені академіком М.Г. Холодним положення в його надзвичайно цікавій роботі». Володимир Іванович схвально висловлювався в листах до Миколи Григоровича про його праці, присвячені «повітряним вітамінам» і питанням живлення мікроорганізмів леткими органічними речовинами, які виділяються в атмосферу вищими рослинами. Ці речовини, або, як їх називав М.Г. Холодний, повітряні вітаміни (атмовітаміни), на його переконання, можуть засвоюватися не лише мікроорганізмами, а й тваринами та людиною.

Двох великих учених-біологів об'єднував ще й інтерес до історії науки, філософії природознавства, світосприйняття, взаємодії Людини і Природи. Це легко підтвердити, якщо назвати такі світоглядні праці В.І. Вернадського, як «Роздуми натураліста», «Про науковий світогляд» і філософські речі М.Г. Холодного — «Дарвінізм і еволюційна фізіологія», «Думки дарвініста про природу і людину».

Володимира Івановича і Миколу Григоровича єднало, насамперед, спільне служіння біології. Вони не тільки збагатили її власними геніальними працями, а й були поборниками наукової істини, пристрасними захисниками вільної наукової думки від цькування і свавілля можновладців. Ось конкретний приклад, який підтверджує

справедливість цих тверджень. Ще далеко до сумнозвісної сесії ВАСГНІЛ 16 вересня 1944 р. В.І. Вернадський писав М.Г. Холодному про невдоволення — уже тоді — становищем генетичної науки в країні: «*На жаль, у нас знищені всі центри наукової роботи з генетики*». А вже за чотири роки брутално і зухвало почала утверджуватися лисенківщина, яка, власне, руйнувала не лише класичну генетику, а й всю тогочасну біологію. То були тяжкі для радянської біології часи: ігнорування наукової етики, псевдонаукова демагогія, узурпація і монополія влади в науці, адміністративний і партійний тиск, наклепницькі політичні доноси. І, нарешті, зрадництво окремими вченими і науки, і своїх колег, рідше — зі страху, а частіше — з користолюбства, кар'єрних мотивів. На превеликий жаль, серед них були й шановані вчені, з високим соціальним статусом і високими званнями. Мені особисто доводилося зустрічатися в 40–50-ті роки ХХ століття з особами лисенківських переконань, які викликали глибоку гидливість. Але боротьба з проявами лисенківщини у багатьох напрямках біології виявила також людей, котрі захоплювали своєю мужністю, принциповістю, готовністю жертвувати втратити благополуччя і навіть життя заради захисту істини в науці.

Дуже важливо знати, що в найважчі для біології роки не все було пройнято безпросвітним мороком. Було багато світлого, героїчного, шляхетного. Відважним борцем за правду, пристрасним захисником високих ідеалів науки тоді виступив М.Г. Холодний.

1982 року вийшла у світ автобіографічна праця Миколи Григоровича «Воспоминания и мысли натуралиста». Особисто я вважаю цей твір класикою вітчизняної і світової біології, національним надбанням великої історичної, наукової та культурної цінності. У 1994 р. я порівняв цю книгу з рукописом, який зберігається у Відділі ру-

Бюст М.Г. Холодного, встановлений у м. Києві на фасаді будинку Інституту ботаніки НАН України

кописів Національної бібліотеки України ім. В.І. Вернадського.

Порівняння виявило надто багато цензурних купюр. Усі ці вилучення цікаві не тільки своїм змістом, належністю перу великого вченого, а й, передовсім, тим, що дають змогу нинішньому і прийдешнім поколінням науковців — природознавців і суспільствознавців — краще пізнати історію науки, час, у який жив і творив М.Г. Холодний, його громадянську позицію, оцінки, погляди і переконання.

Вилучені цензурою сторінки автобіографічної книги ідейно репресованого вченого належать до надзвичайно складного періоду в житті нашого народу, його культури, освіти, науки. Тоді, в часи сталінського мракобісся, майже одночасно відбувалися дискусії і «дискусії», присвячені проблемі виду і видоутворення, питанням мовознавства, фітогормональній теорії та іншим концепціям природо- і суспільствознавства.

То був переломний етап у житті суспільства. Досить сказати, що в одному й тому ж номері «Ботанічного журналу» (1953,

№ 1) вмістили некролог на смерть Сталіна і публікацію М.Г. Холодного «З приводу статті С.І. Лебедева про фітогормони». А «Ботанический журнал СССР» надрукував статтю Миколи Григоровича «В защиту учения о гормонах растений» лише в № 3 за 1954 рік.

Коли читаєш нині наукові праці біологів — учасників згаданих дискусій, то переживаєш бентежні, дуже складні почуття, бо знаєш той час, його суперечності, темні й світлі сторони. Бажання жити і працювати змушувало вчених, як і багатьох інших творчих людей, озиратися на цензурні та інші заборони, водночас наукове сумління, чесність і порядність не дозволяли їм грішити проти фактів науки, своїх переконань і добутих власними руками експериментальних даних. Коли, скажімо, Т.Д. Лисенко або С.І. Лебедєв заперечували сам факт існування генів, фітогормонів чи внутрішньовидової конкуренції, то М. Холодний не міг змиритися з цим і сміливо виступав проти сміховинних силкувань «гормоноборців» чи «геноборців» обґрунтувати свої обвинувачення справжніх учених у «метафізиці», «прагматизмі», «ідеалізмі», «вейсманізмі» та інших «ізмах».

Дискусія щодо питань фітогормонології відбувалася, власне, паралельно з дискусією стосовно проблем виду і видоутворення. В обох випадках опоненти лисенківських спотворень науки спокійно і переконливо показували, що, на превеликий жаль, упродовж багатьох років у біологічній літературі (та й філософській, науково-популярній, у засобах масової інформації, у практиці викладання біологічних дисциплін, у програмах і навчальних планах тощо) погляди Т.Д. Лисенка вважали останнім словом біологічної науки, беззаперечною істиною. Широко, беззастережно, некритично популяризувалися «теорії» його «школи». Відбувалося ганебне цькування «антимічуринців»: їх звільняли з ро-

боти, жорстоко ображали в газетах і журналах, знищували морально і фізично. Зрозуміла річ, і в академічних біологічних установах знаходилися люди, які з кар'єрних міркувань підтримували офіційну, державну політику щодо «вчення» Т.Д. Лисенка. Але я хочу підкреслити: як свідок й учасник тих подій, добре знаю, що більшість українських біологів не зганьбила вітчизняної науки. Біологічні дискусії у союзному та українському ботаничних журналах показали: майже всі їхні учасники не поділяли поглядів лисенківців, вважали їх хибними, необґрунтованими, ненауковими.

1938 року на сесії Академії наук УРСР, у дебатах по доповіді М.Г. Холодного, Т.Д. Лисенко, за свідченням доповідача, кинув такий докір: *«Лаври генетиків не дають спати фізіологам: генетики вигадали гени, а фізіологи — гормони рослин»*. С.І. Лебедєв, єдиний серед учасників дискусії, вже в 1952 р. писав: *«Існування фітогормонів не доведено, а гормональні теорії виявилися неспроможними, нежиттєвими, такими, що хибно відображають дійсність. Учення про фітогормони — це прагматизм, метафізика, різновид вейсманізму-морганізму у фізіології рослин. Радянські фізіологи-мічуринці відкинули ці метафізичні теорії та концепції про фітогормони як хімічні регулятори, як організатори життєдіяльних процесів у рослинному організмі»*. З цього приводу М.Г. Холодний відповів: *«Маю зізнатися, що для мене і дотепер залишається таємницею, у яких «ідеалістичних концепціях» я був винен. Скоріш можна сказати, що в очевидний і справді «махровий» ідеалізм впадають ті, хто стверджує, що існування фітогормонів не доведено»*.

Щоб читач купюрних сторінок зі спогадів Миколи Григоровича краще зрозумів позицію українських фітофізіологів у фітогормональній дискусії, вважаю за доцільне навести ще й висловлювання відомого вченого, фізіолога і біохіміка рослин

А.С. Оканенка: *«Причиною, яка гальмує розвиток фізіології рослин як науки за останні 30 років, на нашу думку, є не поширення уявлень про фітогормони, як вважає С.І. Лебедев, а, навпаки, відсутність глибоких досліджень процесів росту і впливу стимулюючих речовин з метою глибокого пізнання біохімічної суті взаємодії організму та оточення».*

Ще раз наголошую: кожному неупередженому читачеві зрозуміло, що автори, які брали участь у фітогормональній дискусії, висловлюючи певні критичні зауваження щодо уявлень про регуляцію росту і розвитку рослин, загалом підтримували і захищали ідеї і теоретичні положення М.Г. Холодного. На жаль, усі ці статті Микола Григорович не зміг прочитати — 4 травня 1953 р. його серце перестало битися, не витримало цькування і натиску тодішніх несправедливих, злостивих «критиків від науки».

На неопублікованих сторінках «Воспоминаний и мыслей натуралиста», крім питань, пов'язаних з фітогормонами, М.Г. Холодний висвітлює також дискусію, яка розгорнулася довкола його рукопису «Мысли натуралиста о природе и человеке», завершеного взимку 1946–1947 рр. У цій невеликій книжці Микола Григорович розвивав думки, викладені у брошурі «Мысли дарвиниста о природе и человеке», що була видана на правах рукопису 1944 року в Єревані й отримала схвальні відгуки академіків О.Є. Ферсмана та О.О. Богомольця.

У квітні 1947 р. М.Г. Холодний передав рукопис «Мыслей натуралиста о природе и человеке» голові відділення біологічних наук АН УРСР Д.К. Третьякову, котрий уже другого дня надіслав авторові листа, в якому, зокрема, писав: *«Я із захватом прочитав Вашу статтю, відчуваючи у ній новий крок оптимістичної філософії... Я відчуваю законну гордість, що ще раз, послідовно і переконливо, в російській науці фор-*

мулюється сучасний високий гуманізм, що в цьому формулюванні поняття природи і любов до природи відіграють провідну роль. Стиль викладу блискучий, логіка — просто підкорює... Не сумніваюся, що після опублікування Ваша праця буде справедливо оцінена як видатне явище в радянській літературі. Видання Вашої праці вважаю справою честі Української Академії...».

Але на той час ці слова академіка Д.К. Третьякова були, здається, останніми, де праця М.Г. Холодного оцінювалася так, як вона того заслуговує.

Той, хто прочитає і сам твір Миколи Григоровича, і неопубліковані його сторінки, матиме насолоду поспілкуватися з великим ученим, мудрим мислителем, чесною, порядною, інтелігентною, сміливою і мужньою Людиною.

На неопублікованих сторінках «Мыслей натуралиста о природе и человеке» йдеться про критику цієї книги М.Г. Холодного радянськими філософами та офіційними особами. Зокрема, Президія АН УРСР 14 листопада 1947 року по доповіді заступника директора академічного Інституту філософії М.Е. Овандера ухвалила таку постанову:

1. Визнати книгу дійсного члена АН УРСР М.Г. Холодного «Мысли натуралиста о природе и человеке» реакційною й антимарксистською та осудити її як виступ ученого, ворожого радянському народу.

2. Запропонувати дійсному члену АН УРСР М.Г. Холодному приїхати до Києва, щоб узяти участь в обговоренні його книги і дати свої пояснення.

3. Поставити на вид проф. М.Е. Омеляновському, що він, будучи знайомий з книгою М.Г. Холодного, своєчасно не повідомив Президента АН УРСР академіка О.В. Палладіна про її шкідливість.

На цю постанову Президії АН УРСР, надіслану М.Г. Холодному в Сочі наприкінці грудня 1947 року, він ніяк не відреагував,

бо вважав безглуздими пропозиції «дати свої пояснення» після того, як його книга була засуджена в такій категоричній формі.

Того ж листопада в журналі «Большевик України» з'явилася стаття з різкою критикою та злісною обмовою, яку зводили на Миколу Григоровича доморослі філософсько-наклепники.

Але всього цього для вороже налаштованих чиновників від науки було, очевидно, замало. Влітку 1947 р. на прохання О.В. Палладіна М.Г. Холодний написав статтю «Ендокринологія рослин в Академії наук України» для ювілейного збірника, присвяченого 30-річчю Жовтневої революції. Стаття була схвалена до друку і набрана, але в збірнику ... не з'явилася.

Ще жахливіша історія сталася з брошурою Миколи Григоровича «Самозародження й початок життя на Землі», виданою десятитисячним накладом, який просто знищили.

Навесні 1948 року М.Г. Холодний повертається до України, знову мешкає в Гористому, в «експериментальному будинку», щоб продовжувати розпочаті раніше дослідження. Незабаром його відвідав віце-президент АН УРСР М.О. Лаврент'єв зі спеціальним дорученням від секретаря ЦК КП(б)У К.З. Литвина — запропонувати академікові покаятися у пресі чи усно, з визнанням помилок, яких він начебто припустився в своїй книзі. Микола Григорович відповів: *«Цього від мене не дочекаються. Мені дуже прикро і гірко, що Президія Академії підтримала людей недалеких, але мене тішить, що громадська думка Академії явно на моєму боці»*. М.О. Лаврент'єв, у свою чергу, також зайняв принципову і чесну позицію: коли К.З. Литвин висловив свої судження про дискусію з приводу книги Миколи Григоровича, М.О. Лаврент'єв, за його словами, відповів: *«Холодний сорок років думав над питаннями, про які йдеться в книзі, а його опоненти чи й узагалі думали*

над ними. За таких умов ясно, на чиєму боці буде перемога».

Звісно, М.Г. Холодний побоювався, що відмова від «покаяння» принесе йому нові утиски і неприємності. Так воно й сталося: *«Коли після серпневої сесії ВАСГНІЛ скрізь і всюди розпочалась чистка біологічних кадрів, мене повідомили — в списку жертв, приречених на страждання, моє ім'я стоїть на одному з перших місць»*.

У травні 1949 р. Гористе двічі відвідав академік-секретар АН УРСР М.П. Симененко. Результатом цих візитів було розпорядження, за яким згорнули основну ботанічну лабораторію біологічної станції і надали їй приміщення під дачу для родини Симененків.

Отже, поле наукової роботи М.Г. Холодного в Києві звузилося до невеличкої кімнати в «експериментальному будиночку» в Гористому. Брати будь-яку участь у дослідженнях відділу фізіології рослин, очолюваного С. Лебедевим, він не вважав за можливе і наприкінці 1949 р. змушений був подати заяву про звільнення з Інституту ботаніки АН УРСР.

Деяко раніше, у вересні 1949 р., Микола Григорович звертався із заявою до відділу науки ЦК КП(б)У. Вважаю цю заяву надзвичайно цікавою для сучасного читача і тому наведу її повністю.

«Близько чверті століття тому працюми декількох радянських і зарубіжних учених була закладена основа нової науки — ендокринології рослин або вчення про гормони рослинного організму (фітогормони). За короткий час молода наука досягла великих успіхів у вивченні хімічної природи і фізіологічної ролі цих речовин. Деякі з них були виділені й одержані у вигляді хімічно чистих препаратів. Це дало можливість перейти до синтезування хімічних сполук, схожих з природними фітогормонами за своєю активністю, але таких, які в рослинах не зустрічаються. Ці так звані синтетичні ростові

речовини швидко знайшли собі застосування у практиці рослинництва — при черенкуванні деревних порід, які важко вкорінюються, для одержання безнасінних плодів, для регуляції цвітіння і плодоношення деяких плодових культур, для боротьби з бур'янами й інших цілей. Усі ці успіхи спонукали Раду Міністрів СРСР прийняти в грудні 1947 р. постанову, яка рекомендувала широке розгортання робіт з ростових речовин у науково-дослідних установах Міністерства сільського господарства, що пізніше дало поштовх масовому виробництву ростових речовин.

Після серпневої сесії ВАСГНІЛ 1948 р. становище в цьому розділі радянської науки круто змінилось. У багатьох вищих науково-дослідних установах нашої країни (наприклад, в АН УРСР) це вчення було оголошено антимічуринським й ідеалістичним, усупереч не лише здоровому глузду, а й думці самого І.В. Мічурина. З тематичних планів трьох інститутів АН УРСР були виключені всі теми, присвячені фітогормонам та їх заміникам. Друкування робіт з питань ендокринології рослин також стало тепер у нас неможливим...

Природно поставити питання, чим же пояснюється різкий поворот у ставленні керівництва наукових кіл СРСР до однієї з найбільш актуальних проблем сучасної біології.

Я вважаю, що це питання слід поставити у зв'язок з тими поглядами на вчення про фітогормони, яке приписують, можливо, голові радянської агробіології Т.Д. Лисенку...

На моє глибоке переконання, ненормальне становище, яке склалося в цій галузі радянської науки на основі якихось непорозумінь, шкідливо впливає на розвиток біології в нашій країні. Тому я звернувся до ЦК ВКП(б) з проханням вжити заходів щодо виправлення такого становища й дати можливість тим науковим працівникам, які обрали своєю спеціальністю ендокринологію

рослин та її застосування у сільському господарстві, спокійно працювати...».

На цього листа, втім, як і на всі попередні, М.Г. Холодний жодної відповіді не одержав. Ці листи свідчать, що за високим моральним авторитетом, громадянською позицією він був і завжди залишиться совістю української академічної науки. Микола Григорович твердо відстоював свої ідеї, переконання, погляди, виявляючи стійкість і мужність, причому він не зважав на те, яку посаду обіймав його опонент. Наприклад, він так оцінював роль академіка П.А. Власюка у вирішенні його наукової долі: «В якості головного прокурора на розширеному засіданні Президії Академії наук виступив П.А. Власюк, людина з великим запасом енергії, але з малими здібностями до наукової роботи, неосвічений і недалекий, він зумів за допомогою самореклами та мітингових виступів заручитись у високих сферах. Зрозуміло, що така людина повинна була виявити особливе завзяття і запал у викоріненні біологічної крамоли».

М.Г. Холодний самовіддано боровся проти нищення науки як соціального інституту. Уроки його діяльності на захист біології і вільнодумства, вважаю, надзвичайно актуальні й сьогодні, коли ми є свідками недооцінки науки з боку вітчизняних чиновладців, що гальмує її справжнє відродження.

Усіх учених хвилює проникнення в науку халтури, псевдоакадеміків і псевдопрофесорів. Уже багато років точаться розмови, йдуть дискусії про шляхи розвитку наукової сфери в Україні, проблеми її організації і роль в житті суспільства. У зв'язку з цим нагадаю, що питання організації науки постійно цікавили М.Г. Холодного. Діяльність керівника наукової установи він порівнював з роботою диригента оркестру, який мусить володіти не лише знаннями і досвідом, а й тонким відчуттям, умінням визначити природний дар, інтереси і

особливості інтелектуального потенціалу кожного співробітника. Перекоаний, що багато чого з досвіду, поглядів, уміння і рис натураліста і глибокого експериментатора М.Г. Холодного слід запозичити нинішньому поколінню науковців.

Микола Григорович не раз повторював: наука — духовна галузь людської творчості, яка у своїй основі вічна, могутніша і глибша, ніж будь-які соціальні форми життя. Вона самодостатня. Вона вільна і жодних рамок не визнає, бюрократичним обмеженням не підкоряється. Тому потрібна не державна організація науки, а державна допомога науковій творчості нації.

Повністю поділяючи ці погляди і положення свого Учителя, я вважаю, що нау-

кова сфера України, в першу чергу Національна академія наук, у своїй діяльності має відгукуватися на всі потреби суспільства. Потрібно, щоб пульс її життя бився в унісон з духовними і матеріальними вимогами людей, яким може стати у пригоді наукова думка. У цьому контексті історичний пошук розглядається не як самоціль — воскрешаючи минулі сторінки вітчизняної науки, можна вийти на нові шляхи розв'язання сучасних проблем, знайти витоки нових досягнень. Ось чому наукові, науково-організаційні, етичні і духовні традиції, закладені М.Г. Холодним, мають, на мій погляд, неминуще значення і цінність для сучасного покоління науковців України.